

4. Мінцберг Г. Зліт і падіння стратегічного планування / Пер. з англ. – К.: Вид-во Олексія Капусти. – 2008. – 412 с.
5. Федоркіна М.С. Резерви конкурентоспроможності підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – № 3. – Т. 1. – С. 96–101.
6. Василенко В.О. Стратегічне управління підприємством. Навч. посібник / В.О. Василенко, Т.І. Каченко. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 400 с.
7. Стратегический менеджмент / Под ред. А.Н. Петрова – СПб.: Питер, 2005. – 496 с.
8. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ. – СПб.: Питер Ком, 1999. – С. 36–45
9. Steiner G.A., Miner J.B. Management Policy and Strategic: Text, Readings and Gases. – New York: McMillan, 1977. P. 4–6.

УДК 65.016.08

С. В. ТЕЛІН

Запорізька державна інженерна академія

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто роль антикризового управління в сучасному розвитку суб'єктів господарювання. Наведено етапи формування антикризової стратегії підприємства, розглянуто низку показників діагностики кризового стану підприємств та наведено їх опис. Надані рекомендації щодо подолання кризових явищ.

The role of crisis management in modern development of enterprises is considered. The stages of forming of crisis strategy of enterprise are brought, the range of indexes of diagnostics of the crisis state of enterprises is considered and their description is provided. The recommendations in relation to overcoming of the crisis phenomena are formulated.

Перехід економіки України від адміністративно-командної системи до ринкової економіки супроводжувався нестабільністю та постійними змінами, що, як відомо, призвело до системної економічної кризи в країні. Заходи, спрямовані на оздоровлення фінансової системи України, можуть дати позитивні результати лише за умови достовірної ідентифікації глибини фінансової кризи, систематизації та своєчасного виявлення зовнішніх та внутрішніх кризових факторів, удосконалення досвіду моделювання і прогнозування банкрутства підприємств, а також проведення ефективної фінансової санації базової ланки економіки – підприємств і організацій країни.

Сьогодні для України проблема збитковості та банкрутства і надалі залишається надзвичайно актуальною. Адже в умовах кризового стану економіки загалом, більшість підприємств працює збитково. Велика частка з них знаходяться на межі банкрутства або на стадії порушення справ про банкрутство у суді. Найбільша кількість банкрутств в Україні спостерігалася протягом 1996–1998 рр. Так, якщо у 1992 році було порушено 20 справ про банкрутство, то у 1996 р. вже – 9478, 1997 р. – 12 306, 1998 р. – 12 281 справа [1]. При цьому банкрутували не лише окремі суб'єкти господарювання, а й цілі галузі економіки. Наприклад, у 1998 році майже 90 % сільськогосподарських підприємств були збитковими. Починаючи з 1999 року, кількість справ про банкрутство стала зменшуватися і становила у 1999 р. – 9358, 2000 р. – 8282, 2001 р. – 7277, 2002 р. – 5698.

У зарубіжній практиці давно вже розроблено методи управління кризовими явищами на підприємстві. Проте їх досвід не можна повністю переносити на вітчизняний науково-практичний ґрунт, тому, що при цьому не враховуються галузева специфіка фінансово-господарської діяльності вітчизняних підприємств, умови господарського та податкового законодавства, особливості функціонування та тенденції розвитку економіки в цілому по Україні. Аналіз основних наукових досліджень з проблематики, що досліджується, свідчить про посилення уваги з боку науковців та практиків до проблем використання потенціалу світового досвіду вирішення фінансово-економічних проблем підприємств. Впродовж 2005–2008 рр. збільшилась кількість наукових праць, спрямованих на оцінку досвіду подолання кризового стану та здійснення антикризового фінансового управління підприємством. Ці аспекти знайшли відбиток в роботах Грязнова А.Г. [2], Федотова М.А. [2], Маринюк А.Н. [2], Нікітіна Н. [3] та ін. Значна кількість напрацювань стосується вивчення нормативно-правових засад регулювання неспроможності підприємств. Найбільші досягнення в цьому напрямку мають Бланк І.А. [4], Лігоненко Л.О. [5], Короткова Е.М. [6]. Цікаві дослідження проблеми прогнозування банкрутства підприємств проводив Фомін Я.А. [7]. Проте поза межами наукових досліджень залишається проблема адаптації механізмів та заходів з подолання фінансово-економічних проблем до вітчизняних умов, що знижує результативність їх впровадження. Тому метою даної статті є визначення суті антикризового управління і його значення в діяльності підприємств, як основного чинника ідентифікації кризових ситуацій, а також створення на основі вітчизняних та зарубіжних методик прогнозування кризових явищ загальної моделі діагностики банкрутства підприємств в Україні.

У загальному плані кризовий стан підприємства обумовлюється браком власного ліквідного капіталу для забезпечення зростаючих боргових зобов'язань, нездатністю менеджменту підприємства вжити заходи для нейтралізації негативних явищ, відсутністю обґрунтованої програми реструктуризації. Одним із важливих моментів

вивчення питань антикризового управління є необхідність більш чітко окреслити сутність цього поняття. Антикризове управління охоплює комплекс заходів щодо повернення підприємства до прибуткової діяльності. Антикризове управління в цілому – це сукупність форм і методів реалізації низки взаємозв'язаних заходів, які мають загальну логіку, але розробляються і здійснюються на рівні окремих конкретних підприємств. На нашу думку, антикризове управління – це постійно організоване управління, спрямоване на виявлення та усунення кризових явищ за допомогою механізму управління, який включає сукупність цілей, методів, принципів, завдань. Головні завдання антикризового управління [3]: своєчасне діагностування передкризового стану підприємства і вжиття необхідних заходів щодо прогнозування кризових явищ; усунення неплатоспроможності, формування фінансової стійкості підприємства, мінімізація наслідків фінансової кризи; запобігання зниженню інвестиційної привабливості, скороченню власних коштів для фінансування виробничо-господарської діяльності, залученню значних коштів, які можуть призвести до фінансових труднощів чи фінансової кризи; моніторинг і постійний аналіз кадрової політики підприємства, вжиття заходів щодо зменшення плинності кадрів; аналіз відхилень в інноваційній активності підприємства; постійне дослідження збутової діяльності підприємства і своєчасне реагування на значні відхилення. Функції антикризового управління [2]: планування – це процес визначення цілей організації та їх змін, стратегій і програм антикризової стабілізації, ресурсів для їх досягнення; організація – формування оптимальної структури й обсягу використовуваних коштів, апарату управління і кадрів для ефективного використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів; мотивація – система заохочень і санкцій, що стимулює зацікавленість усього колективу; контроль – прогнозування відхилень від намічених цілей для своєчасного оперативного внесення змін, спрямованих на підвищення ефективності антикризових заходів. Серед основних принципів антикризового управління можна виділити такі: принцип постійної готовності до реагування; принцип превентивності дій. Згідно із цим принципом краще запобігти кризі, ніж забезпечувати нейтралізацію її негативних наслідків; терміновість реагування на окремі кризові явища в діяльності підприємства; диференціація індикаторів кризових явищ за рівнем їх небезпеки для підприємства; повна реалізація внутрішніх можливостей виходу підприємства з кризового стану; використання в разі необхідності відповідних форм санації підприємства для запобігання його банкрутству. На нашу думку, ці принципи повністю відображають швидкість і позитивність реагування керівництва підприємства на прояви у господарській діяльності кризового періоду стану підприємства. Основною метою антикризового фінансового управління є розробка і реалізація заходів, спрямованих на швидке відновлення платоспроможності та достатнього рівня фінансової стійкості підприємства, що забезпечить його вихід з кризового стану. З урахуванням цієї мети на підприємстві розробляється спеціальна політика антикризового фінансового управління при загрозі банкрутства. Політика антикризового фінансового управління є частиною загальної фінансової стратегії підприємства, яке полягає в розробці системи методів попередньої діагностики загрози банкрутства та в задіяні механізмів фінансового оздоровлення підприємства, що забезпечують його вихід із кризового стану. На першій стадії антикризове управління має складатися із системи заходів, яким притаманні схожі риси з загальним управлінням підприємством. Розробленню системи антикризового управління має передувати комплексний аналіз стану підприємства з обов'язковим визначенням проблемних, або кризових, точок його діяльності. При антикризовому управлінні великого значення набуває функція діагностики кризового стану підприємства [6; 7].

Прогнозування банкрутства – це оцінка результатів господарської діяльності за попередній та поточний роки, виявлення чинників, які позитивно чи негативно вплинули на кінцеві показники роботи підприємства, прийняття рішення про задовільну (незадовільну) структуру балансу та визнання підприємства платоспроможним або неплатоспроможним. Для проведення аналізу використовується такі джерела інформації, як: баланс підприємства за попередній рік і за звітний період; звіт про фінансові результати та їх використання за попередній та звітний період; звіт про фінансово-майновий стан; звіт із праці за попередній та звітний період; звіт про витрати на виробництво продукції, робіт, послуг; розрахунок нормативу власних обігових коштів; розшифрування кредиторської та дебіторської заборгованості; звіт про наявність і рух основних фондів, амортизацію; зведена таблиця основних показників; звіт про рух коштів в іноземній валюті; висновок аудиторських перевірок матеріалів маркетингових досліджень; бізнес – план та ін. На основі зазначеної інформації здійснюються розрахунки і проводиться аналіз з використанням показників та коефіцієнтів для фінансово-економічної частини аналізу. Для аналізу господарської діяльності використовується показники обсягу товарної продукції, вартості майна, собівартості товарної продукції, рентабельності, затрат на виробництво реалізованої продукції, прибутку, середньооблікової чисельності працюючих, середньомісячної заробітної плати та ін. На основі даних попереднього аналізу розробляється система антикризового управління, яка передбачає низку взаємозв'язаних заходів, серед яких мають бути організаційні, виробничі, економічні, інвестиційні, зовнішньоекономічні, соціальні, екологічні тощо. Напрями антикризового управління: аналіз керованості підприємством і заходи щодо підвищення її рівня; спеціальний аналіз боргових зобов'язань; розроблення і здійснення програми не нарощування боргів; розроблення і здійснення програми погашення боргів; визначення і проведення необхідних змін виробництва; розроблення маркетингової підпрограми; розроблення і здійснення програми залучення інвестицій; проведення роботи з персоналом; розроблення і реструктуризація підприємства; визначення процедури банкрутства; розроблення і вибір варіантів санації підприємства [5]. Послідовність проведення діагностики банкрутства повинна розглядатися залежно від етапів її здійснення. Перший етап – створення інформаційної бази дослідження. Інформаційна база дослідження створюється на основі внутрішньої та зовнішньої інформації. Метою накопичення внутрішньої інформації є отримання повного та об'єктивного уявлення про виконання зобов'язань та поточних

платежів, необхідних для нормального фінансування діяльності. Метою накопичення зовнішньої інформації є проведення досліджень зовнішнього середовища підприємства в наступних напрямках: кон'юнктура ринків, державне регулювання економіки, податкова політика держави. Другий етап – діагностика кризового стану та загрози банкрутства підприємства. На цьому етапі відбувається визначення глибини кризового стану підприємства та рівня загрози виникнення банкрутства, яке проходить певними кроками наступним чином.

Характеристика фінансової кризи на підприємстві здійснюється на основі трьох параметрів: джерела виникнення, вид кризи та стадія розвитку. Можна стверджувати, що, коли правильно визначені причинні наслідки кризи, то буде правильно визначений і діагноз фінансової неспроможності підприємства та підібрані найефективніші санаційні заходи. Розглядаючи метод прогнозування банкрутства на основі експрес-діагностики, необхідно відзначити, що метою даної методики є раннє виявлення ознак кризового розвитку підприємства та попередня оцінка масштабів кризового його стану. Експрес-діагностика банкрутства характеризує систему регулярної оцінки кризових параметрів фінансового розвитку підприємства, що здійснюється на базі даних його фінансового обліку за стандартними алгоритмами аналізу, постійного моніторингу фінансового стану підприємства.

Поглиблена діагностика банкрутства є системою оцінки параметрів кризового фінансового розвитку підприємства, що здійснюється на основі проведення комплексного фундаментального аналізу з використанням спеціальних методів оцінки впливу окремих фактів на кризовий стан підприємства. У процесі такого аналізу використовується повний комплексний аналіз фінансових коефіцієнтів на основі різних закордонних моделей та методик. Для оцінки ймовірності банкрутства використовується універсальна дискримінантна модель, що розрахована на використання різних методик прогнозування банкрутства. У закордонній практиці відомі моделі прогнозування ймовірності банкрутства, і названі на честь їх авторів: модель Спрінгейта, яка побудована на основі дослідження впливу дев'яти фінансових показників та п'ятифакторна модель Альтмана, розроблена у 1968 р., і відома також під назвою "Розрахунок Z-показника" – інтегрального показника рівня загрози банкрутства.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької діяльності, вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутства нами пропонується провести систематичний аналіз фінансового стану підприємства на основі показників Бівера, з приведенням значень усіх вказаних показників даної закордонної моделі до вітчизняного їх трактування (табл. 1). Проте, для практичного застосування в Україні усі ці моделі, розроблено Іноземними фахівцями, є не завжди коректними, оскільки вони не враховують галузевих особливостей розвитку підприємств та притаманних їм форм організації бізнесу. Для оцінки ймовірності банкрутства у вітчизняній практиці використовується система коефіцієнтів та показників, які об'єднані в чотири групи: показники, що характеризують платоспроможність господарюючого суб'єкта, його ліквідність, ділову активність та рентабельність (прибутковість).

Таблиця 1

Система показників В. Бівера

Показник	Розрахунок показника	Нормативне значення для підприємств		
		з нормальним фінансовим станом	які можуть збанкрутувати за 5 років	які перебувають за 2 роки до банкрутства
Коефіцієнт Бівера	Різниця чистого прибутку і суми амортизації поділена на суму довго- і короткострокової заборгованості	0,4...0,17	0...0,17	< 0
Рентабельність активів	Відношення чистого прибутку до суми активів помножити на 100	6...8	0...6	< 0
Фінансовий лівередж	Відношення суми довго- та короткострокової заборгованості до валюти балансу	> 10	5...10	< 5
Коефіцієнт покриття	Відношення суми оборотних активів до суми короткострокової заборгованості	> 3,2	2...3,2	< 2

За допомогою даної системи проводиться фундаментальний аналіз кризових явищ на підприємстві та оцінюється фінансовий стан суб'єкта господарювання. Поряд з наведеною формою діагностики банкрутства використовується також балансовий метод оцінки фінансового стану та загрози банкрутства, його ще називають "модель В.В. Ковальова". На основі розглянутих вітчизняних та закордонних методик прогнозування банкрутства можливе створення загальної моделі діагностики банкрутства, що дасть змогу кожному підприємству провести без особливих труднощів ідентифікацію факторів негативного впливу різноманітних внутрішніх та зовнішніх факторів на фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання. Третій етап – прогнозування наслідків виникнення ситуації банкрутства на підприємстві. Для партнерів підприємства-банкрута відбувається розрив господарських зв'язків, спостерігається різке погіршення фінансового стану як підприємства, що перебуває в фінансовій кризі, так і підприємства ділового партнера боржника, що викликане невиконанням банкрутом своїх зобов'язань. Четвертий етап – виявлення можливих шляхів виходу підприємства з кризи. Отже, фінансова криза на підприємстві є сигналізатором загрози виникнення банкрутства та спонукає підприємство-боржника вжити термінові заходи з метою відновлення платоспроможності, ліквідності та досягнення фінансової рівноваги. Проте, ефективне вирішення проблем банкрутства і санації підприємств є обов'язковою умовою оздоровлення вітчизняної фінансової системи.

Таким чином, сучасний стан економіки (більшість підприємств знаходиться у кризі) вимагає створення загального алгоритму прогнозування банкрутства підприємства з урахуванням методик як вітчизняного, так і закордонного досвіду. Дана модель дасть змогу підприємствам вчасно виявити негативні кризові явища та застосувати заходи антикризової політики управління щодо недопущення чи подолання фінансової кризи на підприємстві. Концепція антикризового управління є переважною в системі антикризового регулювання, оскільки вимагає оперативного втручання в кризову ситуацію, та за допомогою активних антикризових дій запобігти банкрутству підприємств. В цьому контексті поняття банкрутства сприймається не тільки як неспроможність боржника відновити свою платоспроможність, але і як основний критерій до впровадження антикризових заходів. Розгляд форм банкрутства, що існують на сьогоднішній момент, ускладнює процес антикризового управління, оскільки до економічних чинників його виникнення додаються чинники навмисної поведінки певних осіб з метою отримання відповідних вигод, що в свою чергу призводить до спотворення фактичних даних про реальний стан підприємств. Дослідження функцій антикризового управління обумовлює системне бачення напрямів та етапів роботи, які повинні бути проведені для досягнення мети антикризового управління у всіх галузях економіки, взаємозв'язків, що існують між ними, і мають бути враховані під час розроблення плану заходів для забезпечення нормальної роботи підприємства.

Література

1. Антикризисный менеджмент / А.Г. Грязнова и др.; под ред. А.Г. Грязновой. – М.: Экмос, 1999. – 368 с.
2. Никитина Н. Антикризисное финансовое управление предприятием: исследование факторов внутренней и внешней среды // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 7. – С. 91–101.
3. Бланк І.А. Основи фінансового менеджменту. Т. 2. – К.: Ніка-Центр, 1999. – 512 с.
4. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: КНЕУ, 2001.
5. Антикризисное управление. Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М.: Инфра-М, 2000. – 432 с.
6. Фомин Я.А. Диагностика кризисного состояния предприятия. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 349 с.
7. Примаченко А. Судьи меньше попадали бы в затруднительное положение // Зеркало недели. – 1999. – № 22.

УДК 338

М. І. ТКАЧЕНКО

Вінницький фінансово-економічний університет

ВИЗНАЧЕННЯ ГРУПИ РИЗИКІВ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВАХ

У статті визначається група специфічних ризиків, які можуть виникати при використанні електронних інформаційних систем у діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ. Даються рекомендації щодо зменшення впливу цих ризиків.

The group of specific risks that may arise when using electronic information systems of banks and other financial institutions is defined in the article. The recommendations on reducing the impact of these risks are suggested.

Вступ. Ризик постійно супроводжує діяльність різноманітних фінансово-кредитних установ. Особливо це спостерігається при виконанні різних банківських операцій, коли виникає ризик неповернення кредиту та (або) проценту за користування ним, ризик несвоєчасного виконання зобов'язань позичальником, ризик недоотримання прибутку, ризик ліквідності тощо. Актуальним постає питання у спроможності та можливості керувати ризиком, оскільки уникнути його неможливо: ризик є невід'ємною складовою підприємництва. Тому головними завданнями, які повинні вирішуватись при управлінні ризиком є: розпізнавання можливих ситуацій виникнення ризиків; оцінка масштабів передбачуваних збитків, що може підсилуватись при функціонуванні електронних інформаційних систем; пошук способів запобігання або відшкодування ризику.

Тому для управління ризиками повинна бути побудована система обліку і вивчення усіх випадків виникнення збитків, визначення ймовірностей їх виникнення, способів упередження або відшкодування збитків.

Основний розділ. Фінансові ризики є групою економічних ризиків, які виникають не тільки при здійсненні операцій фінансово-кредитною установою, але й визначається можливістю збитків у її клієнтів, що також негативного впливає на економічний стан такої установи.

Фінансові ризики досить активно розглядаються в сучасній економічній літературі [1–3], їх вивченню присвячена значна кількість публікацій, тому не вважаємо за доцільне розглядати їх в цій статті більш детально. Будемо вважати їх традиційними, тобто такими, які мають місце в процесі діяльності фінансово-кредитної установи та виникають лише внаслідок здійснення фінансових операцій. Але, з огляду на інтенсивний розвиток та впровадження інформаційних технологій у галузі надання фінансових послуг, зокрема послуг, які